

Raija Bartens 60-vuotias

Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Raija Raakel Bartens (o.s. Jokinen) täytti 60 vuotta 25. lokakuuta 1993. Hän on syntynyt Vaasassa 1933. Ylioppilaaksi Raija Bartens tuli Vaasan yhteiskoulusta 1952.

Filosofian kandidaatiksi Raija Bartens valmistui Helsingin Yliopistosta 1958. Hän oli jo opintojensa loppuvaiheessa toiminut Sanakirjasäätiössä puoli vuotta leksikografiharjoittelijana ja syksystä 1957 Suomen Akatemiassa akateemikko Paavo Ravilan assistenttina, mikä toimi jatkui 1963:een asti. Sen jälkeen Raija Bartens työskenteli jonkin aikaa Suomalais-ugrilaisen Seuran stipendiaattina, kunnes hänestä 1964 tuli akateemikko Erkki Itkosen assistentti. Tätä työrupeamaa kestitkin puolitoista vuosikymmentä, 1964–79. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkimusarkisto Suomen suvun toimistopäällikkönä Bartens ehti toimia puolisen vuotta 1979. Hän siirtyi tästä virasta hoitamaan Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professuuria, johon hänet nimitettiin vakinaisesti 1. 6. 1980.

Raija Bartens aloitti suomen kielen tutkijana: hänen pro gradu -työnsä käsitteli suomen kielen 'kevyen' nimityksiä merkitysopin kannalta. Tutkielman pohjalta laadittu mm. *kerkeä*-adjektiivin ja *keritä*-verbin etymologiaa pohtiva artikkeli julkaistiin Virittäjässä 1959. Pian Bartens kuitenkin siirtyi muiden suomalais-ugrialaisten kielten, aluksi etenkin saamen tutkimukseen. 1962 hän julkaisi muutamien luulajanlapin pronominivartaloiden illatiivimuotojen etymo-

logiaa käsittelevän artikkelin (Über die Illative *tasā, tasi* im Lulelappischen. SUST 125); siinä hän kumosi Paavo Ravilan teorian näiden tulosijamorfeemien alkuperästä ja osoitti niiden olevan äänteellisesti palautettavissa samaan **sen*-pääteeseen kuin muutkin lapin pronominivartaloihin liittyvät illatiivisuffiksit. Todistelu perustui perinpohjaiseen lapin murteiden ja niiden äänteellisen kehityksen tuntemukseen. Suppeasta sivumäärästä huolimatta jo tästä varhaisesta artikkelista välittyvät Raija Bartensin myöhemmillekin tutkimuksille ominaiset piirteet: vankka materiaalin hallinta, laaja lukeneisuus, rohkeus kumota huomattaviakin auktoriteetteja ja ilmaisun tiiviyys, joka asettaa lukijan tarkkaavaisuuden koetukselle.

Raija Bartensin liseniaatintyö *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa* valmistui 1964; se julkaistiin vasta viitisentoista vuotta myöhemmin 1978 Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksissa. Tutkimus käsittelee synteettisen kaasujärjestelmän ja analyttisen postpositiosysteemin toisiaan täydentävää ja keskenään rinnakkaista käyttöä. Lähtökohta on semanttinen, ja tarkastelu on ulotettu niihin lokaalisiin ilmauksiin, joissa systeemien vuorovaikutus tuntuu. Järjestelmien limittyminen perustuu moniin eri kriteereihin. Esimerkiksi **sisä*-vartalosta muodostettujen postpositioiden tai vastaavien sijojen valintaan vaikuttaa Bartensin mukaan ensinnäkin semanttinen peruste: konkreettinen paikallisuus vaatii postposition, abstraktisempi kaasuksen käyttöä. Toinen huomioon otettava kriteeri on leksikaalinen: etenkin pienikokoisten esineiden nimistä lokaaliset ilmaukset muodostetaan mielellään postpositioiden

avulla. Kolmas peruste on morfosyntaktinen: eropaikallisuus osoitetaan useammin kaasuksella kuin olo- tai tulopaikallisuus. Murremaantieteellinen tarkastelu lisäksi osoittaa, että postpositiot vähenevät murteissa itään päin mentäessä. Lapin synteettisten ja analyyttisten rakenteiden käytön esittelyn lisäksi tutkimus sisältää perusteellisen katsauksen muiden sukukielten vastaaviin rakenteisiin. Synkronisen analyysin lomasta löytyy monia diakronisia päätelmiä. Bartens mm. kumoaa Ravilan oletuksen postpositioiden puuttumisesta kantakielestä. Koska persoonapronominien taivutus suomalais-ugrilaisissa kielissä ja etenkin kantakielessä on ollut sangen niukkaa, niiden puuttuva taivutusparadigma on mitä ilmeisimmin korvattu juuri postpositioilla. Useat nykykielten postpositiovartalot palautuvat kantakieleen, ja etenkin puun tyveä merkitsevistä vartalosta kehittyntä, monissa sukukielissä läheisyyttä osoittavaa postpositiota (vrt. sm. *tykö*), joka joissakin kielissä on kulunut sijapäätteeksi, on epätoimenmukaista postuloida näissä paralleelin kehityksen tulokseksi. Lisäksi suomalais-ugrilaisissa kielissä on ryhmä substantiiveja (mm. jokea, järveä, vettä merkitseviä sanoja), joista läheisyyden ilmaukset muodostetaan kaasuksella, kun taas muista substantiiveista postpositiorakenteella. Tällainen eriytynyt käyttö on Bartensin mukaan palauttavissa jo kantakieleen.

Saamen kielen koko sijajärjestelmää Raija Bartens käsitteli 1972 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Inarinlapin, merilapin ja luulajanlapin kaasussyntaksi* (SUST 148). Hän esittää siinä ensin yksityiskohtaisesti kaikkien sijojen käyttötavat lähtökohtanaan niiden positio lauseessa (sentraalinen/perifeerinen asema) ja suhde verbiin ja tarkastelee sen jälkeen kaasuksia systeemikonaisuuksina. Tätä sijasyntaksin esittelyä Raija Bartens täydensi pari vuotta myöhemmin artikkelilla *Inarinlapin, merilapin ja luulajanlapin post- ja prepositiorakenteiden käytöstä* (SUSA 73, 1974), jossa hän toteaa sekä synteettisen kaasuskielen että analyyttisen postpositiokielen piirteiden yhdistyvän lapissa. Postpositioilla on kielessä kahta-

laista käyttöä: ne ensinnäkin täydentävät kaasussysteemiä ilmaistessaan lokaalisia ja konkreettisia suhteita; toisaalta ne esiintyvät sijapäätteiden kaltaisina formaaleina elementteinä ilman omaa leksikaalista merkitystä.

Saamen kielen yksittäiskysymyksiä Raija Bartens on käsitellyt useissa artikkeleissaan. *Lapin ablatiivista ja sen taustasta* (SUSA 73, 1974) sisältää saamen *ld*-aineksen semanttisen, dialektologisen ja etymologisen erittelyn. Artikkelissa *Zur Kongruenz des lappischen Adjektivattributs* (FUF 39, 1971) Raija Bartens kartoittaa tapauksia, joissa adjektiivattribuutti kongruoi osittain pääsanansa kanssa, ja olettaa Erkki Itkosen tapaan, että tällainen kongruenssi on lapissa vanha ilmiö. Tutkimuksessa *Suomen ja lapin passiiviset partisiipit* (Rakenteita, 1978) Bartens tarkastelee etenkin saamen passiivista perfektiivistä partisiippiä, joka usein poikkeaa muusta passiiviparadigmasta.

Akateemikko Erkki Itkosen assistenttina Raija Bartens oli mukana laajan inarinlapin sanakirjan toimitustyössä (*Inarilappisches Wörterbuch I-IV*, 1987-91), mikä epäilemättä ohjasi hänen kiinnostustaan juuri saamen kielen suuntaan. Samanaikaisesti Raija Bartens oli syvällisesti perehtynyt myös muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin, mikä näkyy hänen lisensiaatintyöstäänkin. Hänen varhaisimpia etäisempiä sukukieliä käsitteleviä artikkeleitaan ovat *On the Temporal Forms in Mordvin* (FUF 38, 1970) ja *Zur Syntax der Nominalsätze und der »sein«-Sätze syrjänischer Mundarten* (SUST 150, 1973). Raija Bartens ei ole koskaan kaihtanut tarttumista hyvinkin laajoihin aiheisiin, mikä kävi ilmi jo hänen väitöskirjastaan. 1979 hän julkaisi vankan monografian *Mordvan, tšeremissin ja votjakin konjugation infiniittisten muotojen syntaksi* (SUST 170). Siinä käydään läpi aines ainekselta kaikki näiden kielten infiniittiset muodot ja niiden funktiot, ja sen jälkeen esitetään vielä kokoavasti lauseasemittain, mitkä muodot kussakin positiossa tulevat kysymykseen. Syntaktisen käytön ohella teos sisältää historiallisen katsauksen kuhunkin element-

tiin ja yleisiä teoreettisia pohdintoja infinittisen järjestelmän laadusta. Bartens vertailee kunkin kielen systeemiä naapurikielten vastaavaan, ovathan etenkin mari ja udmurtti saaneet paljon vaikutteita turkkilaiskielistä, ja toteakin, että suomalais-ugrilaisen syntaksin tutkimuksen tulisi aina olla areaalista.

Raija Bartens on kotonaan yhtä hyvin semantiikan kuin syntaksin tutkimuksen alalla. Hän analysoi tarkasti kielen synkronisia ilmiöitä, mutta kenties vielä oivaltavampia ja terävämpiä ovat hänen diakroniset päätelmänsä, jotka ulottuvat yksittäisistä etymologioista kokonaisten kielen osajärjestelmien historian hahmottamiseen. Niistä näkyy hänen lähes täydellinen kaikkien suomalais-ugrilaisien kielten tuntemuksensa, joka ulottuu äännerakenteesta syntaksiin ja morfologiasta kielikuviin tutkimushistoriaakaan unohtamatta. Useimmissa Bartensin tutkimuksissa synkroninen ja diakroninen näkökulma kietoutuvat hedelmöittävästi toisiinsa.

Virkaanastujaisesityksessään *Suomalais-ugrilaisen kantakielen muoto- ja lauserakenteesta* (julkaistu Virittäjässä 1981) Raija Bartens ei tyytynyt referoimaan aikaisempia tutkimuksiaan vaan järjestytti fennougristiikan totena pidettyjä käsityksiä mm. uralilaisen lauseen kehityksestä. Vajaalla kaudella sivulla hän viiltävän selkeän analyysin tuloksena osoitti pitämättömäksi Paavo Ravilan hypoteesin kantakielen lauserakenteesta, jonka mukaan numerustunnus olisi alkuaan liittynyt vain lauseen lopussa olleeseen predikaattiin ja sieltä sitten regressiivisen kongruenssin kautta siirtynyt myös subjektiiin. Bartensin mukaan vanha kongruenssi suomalais-ugrilaisissa kielissä on aina progressiivista: persoonakongruenssi, possessiivikongruenssi ja objektin ja predikaatin välinen kongruenssi. Progressiivista on ollut myös predikaattiverbin johdoslajin valitseminen sen mukaan, onko subjekti tai objekti monikollinen. Bartens tarkastelee esityksessään myös monikon tunnuksia: *t* ei ole pelkkä monikon tunnus vaan numeruksen ja sijan yhdistelmä ja sellaisenaan oppositiossa monikon *j*-aineksen kanssa, joka

edusti kantakielen monikontaivutuksen toista kaasusta. Yksikössä näiden vastapoleja olivat vartalomuoto ja akkusatiivi. Monikon *k* puolestaan esiintyy niissä asemissa, joihin pronominaalinen aines kongruenssin laukaisijana vaikuttaa. Omistetun useutta ja objektin monikollisuutta niissä suom.-ugr. kielissä, joissa objektin ja predikaatin välillä vallitsee kongruenssi, osoittaa *n*. Raija Bartens niin ikään pitää epäloogisena Ravilan ajatusta siitä, että duaalin alkuperäistä aluetta olisi ollut predikaatti. Bartensin mukaan on luonnollista, että duaali häviää reliktiivisesti substantiiveista kielissä, joissa kaksikko on puhtaasti numeraalinen kategoria, ei ns. luonnollinen duaali kuten indoeurooppalaisissa kielissä. Nykykielten *k*-tunnusinen duaali on seurausta substantiivin laukaisemasta kongruenssista ja *n*-tunnusinen pronominin laukaisemasta kongruenssista.

Toinen koko uralilaisista kielikuntaa ja sen muotojärjestelmän syntyä käsittelevä artikkeli on *Suomalais-ugrilaisien kielten tempuksista* (Systeemi ja poikkeama, 1993). Siinä Raija Bartens selittää tempusjärjestelmän uralilaisissa kielissä syntyneen aspektijärjestelmän ja perustuneen aluksi partitiippien varaan, ts. partitiipeille ominaisen päättymättömän ja päätyneen tekemisen opposition varaan. Tämän perusteella perfektin on yhtä vanha kategoria kuin imperfektin. Samoin kuin kantakielen subjektikonjugaation suffiksit olivat puhtaita persoonapäätteitä verrattuna objektikonjugaation päätteitä muodostaviin possessiivisuffikseihin, imperfektiin liittyivät vanhastaan persoonapäätteet ja perfektin possessiivisuffiksit, sillä perfektin oli alkuaan rakentunut nominaalilauseeksi, kiinnittänyt huomiota teon tulokseen enemmän kuin tekoon. Perfektin ja imperfektin erilainen alkuperä näkyy vielä reliktiivisesti suomalais-ugrilaisissa kielissä, joissa eri tempusien persoonapäätteet eroavat toisistaan tai joissa on havaittavissa toisistaan poikkeavia konjugaatioparadigmoja. Joissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä (obinugrilaisissa, permiläisissä ja marissa) on lisäksi havaittavissa ns. osallistuja-modaliteetin kietoutu-

minen imperfekti–perfekti-oppositioon. Bartens käsittelee artikkelissaan suvereenisti koko kielikuntaamme, samojedikielistä itämerensuomeen.

Artikkelissa *Das rätselhafte Adjektiv* (Linguistica Uralica, 1991) Raija Bartens tarkastelee joidenkin suomalais-ugrialaisten kielten alkuaan latiivimuotoisia, predikatiiviasemaisia adjektiiveja ja olettaa sijapäätteen funktion niissä olleen vain merkityyden osoittaminen vastakohtana attribuutiaseman differentioitumattomille adjektiiveille. Yksittäistä etymologiaa Raija Bartens tarkastelee artikkelissaan *Syrjänisch lúsem* (Festschrift für Károly Rédei, 1992). Hän olettaa tämän 'ruumista' merkitsevän yhdyssanan, joka koostuu 'luuta' ja 'suomua' tarkoittavista komponenteista, olevan kantapermiläis-obinugrilaisessa kalastajayhteisössä syntynyt ikivanha yhdyssana, ei siis lainaa kielestä toiseen eikä myöskään paralleelisen kehityksen tulosta.

Raija Bartens on muutamissa kirjoituksissaan pohtinut terminologiaan ja kielellisten ilmiöiden määrittelemiseen liittyviä kysymyksiä. Katsauksessaan *Suomen temporaalirakenteen futurista* (Virittäjä, 1977) hän vertaa tätä rakennetta saksan »esitystä eteenpäin kuljettavaan osalauseisiin» ja toteaa niiden olevan semanttisesti samankaltaisia: sekä saksassa että suomessa nämä rakenteet ovat muutettavissa koordinoituiksi pääauseiksi, jotka sisältävät kaksi toisistaan riippumatonta asiakokonaisuutta. Artikkelissaan *Johdin, tunnus, pääte, liite; képző, jel, rag* (Folia hungarica I, 1981) Raija Bartens tarkastelee näiden käsitteiden eroja ja määritelmiä suomessa ja unkarissa. Unkarissa infinitiivin, partisiipin ja gerundin tunnuksot on luokiteltu johtimiksi, vaikka tällöin syntyy kieleen (ja kielioppiin) luokkia, jotka sisältävät pelkkiä johdoksia. Bartensin mukaan nämä samoin kuin suomen infinitiivien ja gerundien suffiksot ovat päätteitä, eivät tunnuksia, sillä niiden valinta riippuu syntaktisesta ympäristöstä. Suomen infiniittisistä muodoista ainoastaan partisiipeilla olisi tunnus, koska niiden käyttö on valinnanvaraista (päättynyt/päättymätön tekeminen); lauseen rakenne ei

tunnusta vaadi.

Kahdeksankymmentäluvulta lähtien yhä keskeisemmälle sijalle Raija Bartensin työssä on noussut suomalais-ugrialaisten kansojen folkloren ja kirjallisuuden tutkimus. Hän on myös katsonut rakkaaksi velvollisuudekseen näiden kansojen runouden kääntämisen ja heidän rikkaan kulttuurinsa tuomisen näin suomalaisen lukijan ulottuville. Bartensin käännöstyö on kunnian- ja rakkaudenosoitus unohdettuja kielisukulaissiamme kohtaan. Hän on asettanut syvällisen kielitaitonsa ja kulttuurintuntemuksensa palvelemaan päämäärää, joka ei akateemisissa piireissä tuota meriittiä, mutta on inhimillisesti katsoen lingvistiikan paradigmoja tärkeämpää, todellista humanismia.

Komien lyriikkaa sisältävän antologian *Käenkukuntayöt* Raija Bartens julkaisi 1984. Käännösvalikoima sisältää kansanrunoakin, mutta ennen kaikkea se on hieno valikoima komilaista taidelyriikkaa. Teokseen sisältyy myös asiantunteva johdatus komien kirjallisuuteen. Runojen käännöksistä henkii syvä empatia, herkkyys vaistota komilainen ajattelutapa, komilainen maise ma ja elämä ja välittää ne suomeksi. *Käenkukuntayöt* on kulttuuriteko, jonka merkittävyyttä ei liene täysin tajuttu. Komin kansan ensimmäisen runoilijan I. A. Kuratovin (1839–75) tuotantoa ja traagista elämäntaarta Bartens kuvaa jo antologiansa esipuheessa. Hänen artikkelinsa *Kuratovin jumalakuva* (Castrenianumin toimitteita 36, 1990) on oivaltava selvitys komien kansallisrunoilijan maailmankuvasta ja suhteesta uskontoon sellaisena, kuin se tämän runoista piiryy esille. Kuvan paljastamiseen tarvitaan kuitenkin erityistä eläytymiskykyä, jota Bartensilla kääntäjänä ja kirjallisuudentutkijana on. *Zur Sprache der Übersetzung des Lukas-Evangeliums von I. A. Kuratov* (FUF 46, 1984) käsittelee Kuratovin kieltä etenkin sanaston ja lauseiden yhdistyksen kannalta.

Merkittävä antologia on niin ikään mansien ja hantien runoudesta koostuva *Siivek-käille jumalille, jalallisille jumalille* (1986). Se keskittyy lähes yksinomaan kansanrunouteen, koska obinugrilainen taide-

runous on vasta orastamassa. Raija Bartens osoittaa oman kiintymyksensä obinugrilaiseen perinteeseen todetessaan esipuheessa haluavansa »tuoda suomalaisen lukijan ulottuville näiden sukukansojemme verensa ja kullankarvaisen runouden, joka on väsyneempien runokulttuurien keskellä kuin viesti kaiken runouden alkuajoilta». Antologia on mittavan ja vaikean käännöstyön tulos: obinugrilainen runous ei ole kovin helposti toisella kielellä ilmaistavissa. Teokseen sisältyy johdanto, johdatus obinugrilaiseen kulttuuriin ja uskomusmaailmaan sekä runouteen. Bartens on omistanut siitä suuren osan obinugrilaiselle naiselle, hän kuvaa mansi- ja hantinaisten asemaa ja heidän elämänsäkaartaan. – Antologian rinnakkaistyönä Raija Bartens laati tutkimuksen obinugrilaisien runojen kielikuvista *Die sprachlichen Bilder in den Bärenliedern der Ostjaken und Wogulen* (SUSA 80, 1986), jossa hän käsittelee vertauksia ja metaforia myös teoreettiselta kannalta. Metafora edustaa implisiittistä kuvaa, kätkeytyä vertausta, kun vertaus puolestaan on eksplisiittinen. Metaforan ja vertauksen olennainen ero on kuitenkin erilaisissa referenssisuhteissa, ei niinkään morfologisessa ilmiössä: metaforassa vain ensimmäinen jäsen, idea, on referentiaalinen ja identifioiva, toinen ei, kun taas vertauksessa molemmat ideat ovat yhtä lailla referentiaalisia ja identifioivia. Obinugrilainen runous on täynnä metaforia, ja Bartensin mukaan karhulauluista on löydettävissä myös implisiittisiä vertauksia ja eksplisiittisiä metaforia. Metafora edellyttää yleensä lauseenjäsenten välisten selektiosääntöjen rikkoutumista, mutta obinugrilaisessa runoudessa ovat tavallisia myös kontekstin selektiosääntöjen rikkoutumista edustavat koko lauseen metaforat. Obinugrilaisen epiikan keinoja Bartens sivuaa myös tutkimuksessaan *Suomalais-ugrilaisien kielten tempuksista*, jossa hän pohtii kvotatiivisten tempusten käyttöä pyhässä runoudessa.

Raija Bartensin toimittamana ilmestyy tänä vuonna mordvalaisen runouden antologia. Työn alla on tietävästi myös kokoelma marilaista lyriikkaa. Lyhyesti hän on

hahmotellut jälkimmäistä aihetta jo artikkelissaan *Marien runoudesta* (Elias, 1989). Bartens on myös laatinut tiiviin yleisesityksen *Marilaiset ja Mari* näistä Volgan-varren kielisukulaisista käsikirjaan *Uralilaiset kansat* (1991).

Yksittäisiä folkloren ilmiöitä Raija Bartens on tarkastellut monissa artikkeleissaan. *Die finnisch-permische Vogelegie* (Specimina Sibirica III, 1990) käsittelee käkeä kuoleman symbolina itämerensuomalais-permiläisissä lauluissa ja itkuvirissä. *Kuun vedenkantajatyttö* (Virittäjä, 1988) kartoittaa kuussa näkyvän hahmon selityksiä pohjoiseuraalaisessa perinteessä. Artikkelissaan *Olaus Sirma: kansanrunon välittäjä vai saamelaisen taidetunon ensimmäinen edustaja?* (Virittäjä, 1992) Raija Bartens päätyy runokielen tarkan analyysin ja taustatietojen perusteella jälkimmäiseen ratkaisuun: Sirma edusti pohjoista arkaaista henkilölauluperinnettä, mutta hän antoi lauluilleen uuden, kansanrunoudesta poikkeavan hahmon, ja niinpä häntä voidaan pitää ensimmäisenä saamelaisyhteisöstä nousseena tietoisena runoilijana.

Viime vuosina Raija Bartensin kiinnostuksen kohteeksi on kohonnut volgalais-permiläinen itkuvirsi. Permiläisten kansojen itkuvirsiä hän on tarkastellut kahdessa artikkelissa, suppeammassa, vain syrjäääniläistä perinnettä kuvaavassa *Die Klagelieder der Komi* (FUM 10, 1986) ja laajemmassa *Zu den Klageliedern der permischen Völker* (UJb 10, 1991). Bartensin mukaan komeilla on hää-, kuolin- ja rekryytti-itkuja, pohjoisilta Ižman komeilta tunnetaan lisäksi tilapää- tai yksilöitkuja. Ilmeisesti myös komipermjakeilla on aiemmin ollut itkuvirsiä, ja jonkin verran niitä on löydettävissä myös udmurteilta. Itkuvirren nimitysten yhteisyys näillä kansoilla viittaa niiden muinaispermiläiseen alkuperään. Komien itkuille on yhteistä valittavan melodian lisäksi kerronta ensimmäisessä persoonassa, stabiilit formulat ja säeparallelismi, ts. rakenteellisesti samanlaisten muttei kuitenkaan semanttisesti identtisten säkeiden toistuminen. Ižmalaiselle itkuvirrelle on lisäksi ominainen erikoinen syntaktinen rakenne, jossa VP sijoit-

tuu NP:n keskelle rikkoen normaalin sanajärjestyksen. Itkuvirsi on naisten arkaaista runoutta, eikä komeilta ole saatu talteen lainkaan vanhoja lyyrisiä lauluja. Ižman komien yksilöitkusta puolestaan puuttuvat muiden itkuvirsien erityiskeinot; ne kuvaavat usein tapahtumaa, näkymää tässä ja nyt. Bartensin mukaan ne selittyvätkin paremmin pohjoiseuraasianlaisen henkilölaulun kuin rituaali-itkujen pohjalta syntyneiksi.

Tutkimuksessaan *Die Todesmotive der mordwinischen Brautklage* (UAJb 9, 1990) Raija Bartens tarkastelee niitä morsiamenitkuja, jotka on osoitettu kuolleille esi-isille (ja aiemmin mahdollisesti jumalille ja haltioille) ja joissa morsian vertaa itseään kuolevaan ihmiseen, vainajaan. Kun tyttö annettiin vaimoksi, hän menetti nimensä, statuksensa ja sukunsa; juuri tätä uutta tilaansa varten hän pyytää tukea esi-isiltään. Kuolinmotiivit ilmaantuvat morsiamenitkuihin kahdessa vaiheessa: ensimmäisen kerran, kun kihlauksesta on sovittu tai morsiusraha on maksettu, ja toisen kerran silloin, kun morsian antaa lahjoja sukulaisilleen eli lähettiessään lopullisesti vanhempiensa talosta. Ensimmäisen ryhmän itkut ovat samanlaisia sekä erzillä että mokšilla, ilmeisesti ne ovat siis syntyneet jo yhteismordvalaisella kaudella ja mahdollisesti antaneet vaikutteita myös naapurikansojen morsiamenitkuille.

Raija Bartens on laajentanut itkuvirsitutkimuksensa myös mordvalaisten naapureihin, turkinsukuisiin tšuvasseihin ja tataareihin, mittavassa artikkelissaan *Die tschuwasische und mischärtatarische Brautklage* (FUF 51, 1993), jossa hän pohtii itkuvirsien sisällön lisäksi sitä yhteiskunnallista tilannetta, joka on synnyttänyt itkuhäät. Uxorlokaalisessa tai tilapäisesti uxorlokaalisessa yhteisössä häävuode sijaitsi morsiamen kotonan ja nuoripari vietti siellä pitkiä aikoja, usein jopa ensimmäisen lapsen syntymään asti. Koska morsian ei tällöin joutunut äkillisesti eroamaan suvustaan, myöskään itkuvirret eivät olleet tarpeen. Virilokaalisessa systeemissä morsian itkee, koska sukunsa suhteen hän tulee ikään kuin kuolleeksi eikä hänellä uudessa kodissaan tule olemaan mitään oikeuksia. Baltiasta Uralille ulottuvalla

vyöhykkeellä morsiamella on kuitenkin aktiivinen rooli, hän ei ole passiivinen kuollut vaan hallitsee syntyvän konfliktin itkuvirsien kautta. Virilokaalisuus on siis itkühäiden edellytys, samalla tavoin kuin maanviljelykulttuuri on virilokaalisuuden edellytys; metsästäjä- ja paimentolaiskansa edustaa yleensä uxorlokaalisuutta. Morsiamenitku on syntynyt yhteisössä, jossa on vallinnut esi-isäkultti ja käsitys suvun ja sen esi-isien kontaktien jatkumisesta kuoleman jälkeen. Tšuvassilaisissa ja mišääritatarilaisissa morsiamenitkuissa morsian on mordvalaisten itkuvirsien tapaan muuttunut (kuolinitkujen) itkettävästä objektista aktiiviseksi subjektiksi. Itkujen perusfunktio on kuoleman rajan ylittäminen, mahdollisuus, joka ei häätilanteessa kuitenkaan realisoidu.

Raija Bartens on tutkimuksissaan piirtänyt volgalais-permiläisen itkuvirsiperinteen koko kuvan. Samalla hän on kirjoittanut suomalais-ugrilaisen naisen historiaa kuvattaessaan artikkeleissaan obinugrilaista, permiläistä ja mordvalaista kulttuuria ja elämäntapaa juuri naisen kannalta. Kulttuurintutkijana Bartens edustaa yhtä tinkimättömän korkeaa tieteellistä tasoa kuin lingvistiinäkkin.

Suhteessa oppilaisiinsa Raija Bartens on kannustava. Opintotöiden ohjauksessa hänestä paljastuu sama sydämellisyys ja välittäminen, mikä näkyy myös hänen suhtautumisessaan sukukansojen edustajiin. Bartens on lujasti periaatteidensa takana seisova ihminen, mutta luonteeltaan vetäytyvä ja vaatimattomana hän ei ole hamunnut itselleen luottamustehtäviä. Tärkeimpien alamme instituutioiden toimintaan Raija Bartens on kuitenkin ottanut aktiivisesti osaa: Vuodesta 1981 hän on ollut lyhyitä keskeytyksiä lukuun ottamatta Suomalais-ugrilaisen Seuran johtokunnan jäsen ja osan tästä ajasta sen varaesimies. Bartensilla oli myös merkittävä osuus 1990 perustetun M. A. Castrénin seuran synnyssä, jonka ensimmäiseen johtokuntaan hän niin ikään kuului.

Raija Bartens on syvällisissä tutkimuksissaan luodannut suomalais-ugrilaiden kielten ja kulttuurien historiaa ja nykypäi-

Katsauksia

vää. Mikään inhimillinen fennougristiikan alalla ei näytä olevan hänelle vierasta; hän on yhtä kotonaan komparatiivisen uralistiikan kuin izmalaisen itkuvirren parissa. Virittäjä toivottaa päivänsankarille onnea ja menestystä ja tuotteliaita tutkimusretkiä suomalais-ugrilaiden kielten ja kansanrunojen maisemiin.

SIRKKA SAARINEN

Veikko Ruoppila 1907–1993

Lokakuun 2. päivänä kuoli kotonaan Helsingissä äkillisesti apulaisprofessori Veikko Ruoppila. Hän oli Virittäjän entinen päätoimittaja ja pitkäaikainen toimitusneuvoston jäsen, yksi lehtemme ahkerimpia avustajia. Suomen kielen tutkijoistamme hän oli iäkkin, 86-vuotias.

Veikko Ruoppila oli syntynyt Lammilla kellosepän poikana 8. elokuuta 1907. Hän pääsi ylioppilaaksi 1926 Suomalaisesta normaalilyseosta, valmistui filosofian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1931 ja väitelti tohtoriksi 1943 aiheenaan kotieläinten nimitykset suomen murteissa; tämä sanastomaantieteellinen tutkimus merkitsi meillä uutta aluevaltausta. Sota-aika oli omiaan vaikeuttamaan myös tutkimustyötä: »Rauhanaikaisesta perin juurin poikkeava palvelus oli kuitenkin vieroittanut aiheesta, ja samalla eräät pelkästään muistin varaan jääneet asiat olivat osittain unohtuneet», kirjoitti kapteeni Ruoppila väitöskirjansa alkulauseessa.

Toimittuaan mm. valtion tiedotustoiminnan tarkastusosastossa ja hoidettuaan normaalilyseon yliopettajankin tehtäviä Ruoppila nimitettiin Helsingin yliopiston dosentiksi 1949. Suomalaisen filologian apulaisprofessoriksi hänet nimitettiin 1959. Tästä virasta hän jäi eläkkeelle 1974 hoidettuaan monta vuotta myös suomen kielen varsinaista professuuria.

Yliopistouransa ohessa Veikko Ruoppila

teki pitkän päivätyön, pitemmän kuin kukaan muu, peräti 44 vuotta, Suomen murteiden sanakirjassa eli Kansankielen sanakirjassa. Hän aloitti Lemillä 1932 murresanaston kenttäkerääjänä ja sai työn päätökseen neljässä vuodessa. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön toimesta on parhaillaan tekeillä Lemin murteen sanakirja, joka perustuu Ruoppilan keräämään yli 31 000 sanatietoa käsittävään aineistoon.

Myöhemmin Ruoppila jatkoi murteen kenttäkeruuta mm. Hollolassa ja Lammilla sekä erityisesti kannakselaisen siirtoväen parissa Viipurilaisen osakunnan kotiseutututkimuksella. Kymmenkunta vuotta sitten hän antoi ystävällisesti käyttööni alkuperäiset kenttämuistiinpanonsa, jotka hän oli tehnyt Hollolassa 1940. Mustakantiset vihkot oli kirjoitettu kannesta kanteen mallikelpoisen selvällä käsialalla: puhetta, vuorosanoja, sanojen ja asioiden selityksiä, faktoja ja arvioita haastateltavista ja heidän taustastaan. Koska kerääjä oli tehnyt muistiinpanot sanalippujen tekoa (siis itseään) varten, hän oli saattanut sentään joskus kuitata pitkän selityksen merkinnällä »kuten Lemillä». Kaikkiaan Ruoppila merkitsi suomen murteista muistiin 58 142 sanatietoa.

Ruoppila oli Sanakirjasäätiön assistenttina 1937–1948, (vanhempana) leksikografina 1949–1976 ja apulaisjohtajana 1957–1976. Toisaalta hän oli suursanakirjan toimitustyön uranuurtaja, toisaalta tämä sanakirjatyö viitoitti hänen sanastomaantieteellistä ja dialektologista tutkijantietään.

Veikko Ruoppila muistetaan sydämellisenä ihmisenä, solidina tutkijana, rehtinä esimiehenä sekä selväpiirteisenä opettajana, joka aina oli valmis ohjaamaan ja kannustamaan nuorempia. Kun neljäkymmentä vuotta sitten tulin Helsingin yliopistoon ensimmäiselle luennolle, se taisi olla juuri Ruoppilan »Kielitieteen periaateoppia». Luentosali oli täynnä, ja kuulijoiden joukossa oli mm. useita yliopistoon ilmoittautuneita, jotka olivat pyrkimässä lääketieteelliseen tiedekuntaan. Liekö luento suoranaisesti pyrkijöitä tässä auttanut, mutta moni jaksoi kuunnella selkeätä esitystä loppumerkintään asti. Loppumerkintään liittyy